

Martí Tibor

ÉLET A KISMARTONI VÁRBAN A 17. SZÁZAD KÖZEPÉN EGY 1653. ÉVI INVENTÁRIUM ALAPJÁN¹

A kismartoni várkastély falaira 1652 augusztusának végén komor gyász borult. A ház ura a négy Esterházy halálát követelő vezekényi csatában elesett, nem hagyva maga után utódot. A tragikus eseményt követően a család a 17. század legemlékezetesebb gyászszertartásának keretében temette el gróf Esterházy Lászlót, Sopron vármegye főispánját, Pápa várának főkapitányát, (címzetes) királyi kamarást, aransarkantyús vitézt.² Főurakat, családtagokat, rokonokat és ismerősöket, familiárisokat egyaránt megdöbbenett az Esterházy család fejének váratlan halála; László gróf jóemlékezetű vitéz úr volt az ellenség, a törökök szemében is.³ A fiatal arisztokrata kiterjedt levelezésének adataiból egy életvidám, vitézi és úri hírnevét tettekkel igazoló, apja végrendeletét, a családi hagyományt és az örökséget felelősségteljes büszkeséggel védő, jóllehet ifjú kora

- 1 Kutatásaim és a cikk írása során kapott segítségért J. Újváry Zsuzsannának mondok köszönetet. A forrásra Koltai András hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök meg.
- 2 Esterházy László (1626. január 1.–1652. augusztus 26.) Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina gyermeke, a nádor másodszüllött fia, bátyjának (Istvánnak) 1641-es halála után a nádor legidősebb fiaként „nádorfí”, apja 1645-ben bekövetkezett halála után tizenkilenc évesen az Esterházy család feje. 1645-től Sopron vármegye főispánja, 1648-tól Pápa várának főkapitánya. 1652. augusztus 26-án a vezekényi csatában esett el. Vö. *Az Esterházyak családi naplója*, közread. SZILÁGYI Sándor, Történelmi Társulat, 1888, 211, illetve ESZTERHÁZY János, *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*, kiad. ESZTERHÁZY Miklós, Bp., Athenaeum, 1901, 106–108, valamint a hozzá tartozó *Oklevéltár*, összeáll. ESZTERHÁZY János, kiad. ESZTERHÁZY Miklós, Bp., Athenaeum, 1901, 187–190, 207–208, 210–212, 214–215. Ábrázolásai: BUBICS Zsigmond, MERÉNYI Lajos, *Herceg Esterházy Pál Nádor, 1635–1713*, Bp., 1895, 93; G. CENNER-WILHELMB, *Über die ungarischen Porträtfolgen von Elias Widemann*, Acta Historiae Artium, 1957, 332; *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*, szerk. BUZÁSI Enikő. Elias Widemann metszete (47. sz. kép). Hoffmann Pál pécsi püspök 1653-ban megjelent magyar nyelvű halotti beszédében (RMK I 868) így írja le megjelenését: „Néki ... igen ékes, tisztos ábrázatja, gyönyörűséges szép egyenlőséggel való teteminek, tagjainak, öszvefoglalása, vitézi módra alkotott, tetőtől fogva talpig tekéntetes úri termete, kiért az idegen nemzetek előtt is nem egyéb, hanem tekéntetes, szép gróf volt az ő neve. Ily nagy ékességének megfelelt ereje is, mert oly szálas, oly vastag, tetemes ember nem volt udvarában, akit csak fél könyökkel is (ha akarta) orrára nem taszított. Senki önánál jobban a tárgyat meg nem lőtte, a kézját erősebben meg nem vonta, a gyűrűt mesterségesben meg nem öklelte, a lovat keményebben meg nem ülte” (Idézi: KOVÁCS Sándor Iván, „Esterházy László véletlen haláláról írt Zrínyi uram versei”, Somogy, 1983/1, 78.)
- 3 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll”: A vezekényi csata és Esterházy László halála, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2006, 963–964.

miatt a tapasztalt és gyakorlatiasabb, idősebb családtagok segítségére és tanácsaira utalt mágnás képe bontakozik ki.⁴

A széles körben ismert „szép gróf”, a vezekényi csatában három másik Esterházyval együtt elhunyt László életét csak elszórt adatokból ismerjük.⁵ A személyével kapcsolatos tanulmányok – családfeji feladatkörén⁶ és lakodalmán⁷ kívül – elsősorban halálának körülményeit, a vezekényi csata lefolyását,⁸ valamint a nagyszombati temetést⁹ és az azt követő kultusz irodalmi,¹⁰ illetve tárgyi emlékeit¹¹ vizsgálták. További kutatásokat igényel különböző személyekkel és hivatalokkal folytatott kiterjedt levelezésének fel-

- 4 Vö. FEJES Judit, *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után = Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből ... egy kis fraucimmerecskét nekünk”* szerk. PÉTER Katalin, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 19), 128–145.
- 5 A jegyzetekben hivatkozott irodalmon kívül: *Rede von Laszlo Berényi anlässlich des 350 jährigen Gedenkens der Schlacht von Vezekény*, http://de.esterhazy.net/index.php?title=Vezek%C3%A9ny_Berenyi [Utolsó letöltés: 2009. április 22.]
- 6 FEJES, *i. m.*, 115–166.
- 7 KOLTAI András, *Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)*, Lyubus, 2003, 117–135.
- 8 R. VÁRKONYI Ágnes, *Országgyesítő kísérletek (1648–1664) = Magyarország története 1526–1686*, II, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 1985, 1043–1045; BERÉNYI László, *A vezekényi csata*, Turul, 2001/1–2, 21–31; HAUSNER Gábor, *A nagyvezekényi csata, 1652. augusztus 26.*, Rubicon, 2002/2, 24–27; J. ÚJVÁRY, *i. m.*
- 9 SZABÓ Péter, *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*, Bp., Magvető, 1989 (Mikrotörténelem). A temetésen elhangzott halotti beszédek kiadása: HOFFMANN Pál, *Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár fölött*, Bécs, 1653 = *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, s. a r. KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1988, 127–154. A pécsi püspök prédikációja mellett Erdődi Pálffy Tamás latin orációja (RMK III. 1830) is elhangzott a temetésen (*Magyar nyelvű halotti beszédek, i. m.*, 155–169, DÉRI Balázs magyar nyelvű fordítása *uo.* 402–410).
- 10 KOVÁCS, *i. m.*, 75–86; SZÉKELY Zoltán írása (III. 44.) a *Batthyányak évszázadai* című kiállítás katalógusában: *Benyovszky Mihály tézislapja*, ismeretlen magyarországi rajzoló után metszette Melchior KÜSSEL, *A vezekényi csata és az Esterházy család tagjai, 1654. (A Batthyányak évszázadai, 2005. augusztus 19.–november 30., Szombathely–Körmend, 2005, 58.)* A tézislapról lásd még Esterházy Pál László nevű gyermekének tézislapja kapcsán: GALAVICS Géza, *Esterházy László tézislapja (1680) – egy főúri család múlt és jövőképe = Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára: Tanulmányok*, Bp., Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2002 (Művészettörténet – Műemlékvédelem, 11), 269–272.
- 11 HÉJYJNÉ DÉTÁRI Angéla, *Augsburgi dísztal a vezekényi csata emlékére* = Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum Évkönyve, 1968, 23–50; RÓZSA György, *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Bp., Corvina, 1973, 169–170; GALAVICS Géza, *Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben – XVII. század = Magyarországi reneszánsz és barokk: Művészettörténeti tanulmányok*, szerk. GALAVICS Géza, Bp., Akadémiai, 1975, 272–273; HÉJYJNÉ DÉTÁRI Angéla, *A fraknoi Esterházy-kincstár a történeti források tükrében = Magyarországi reneszánsz és barokk, i. m.*, 480, 486–487; UŐ, *Az Esterházy-gyűjtemény = Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei*, szerk. MIKLÓS Pál, Bp., Magyar Helikon, Corvina, 1979, 20; TOMPOS Lilla, *Legenda és valóság: Esterházy László „páncélinge”*, Ars Decorativa 1994, 7–26.

dolgozása, főúri (udvari, országos és megyei) kapcsolatrendszerének, illetve politikai és katonai tisztségeiből adódó tevékenységének feltárása, hiszen Esterházy László 1645-től soproni főispán,¹² 1648 végétől pápai főkapitány¹³ volt.

A megyei és az országos politika szereplői számára is ígéretes jövő előtt álló „szép gróf”-ot vonzotta a vitézi étellel járó katonai virtus, gyakran vett részt portyákon apósa, Batthyány I. Ádám (1610–1659) oldalán, s mint jó vitéz, szerette a lovakat.¹⁴

Esterházy László képmása a Trophaeum Domus Estorasiae című kiadványban

- 12 1645. szeptember 25-től Sopron vármegye főispánja (Vö. FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főméltóságai 1526–1848*, Bp., Maecenas, 1988, 96.) Esterházy László Sopron vármegyei főispánságáról a megyei alispánok kapcsán, valamint a tisztségének idején készült (1648. évi) adóösszeírásról: DOMINKOVITS Péter, *Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században = Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó, Bp., Balassi, 2005, 511–529. Legújabbán DOMINKOVITS Péter, *Graf Ladislaus Esterházy, Obergespan des Komitats Ödenburg*, elhangzott a 28. Schlaininger Gespräche (2008. szeptember 28.–október 2.) keretében megrendezett *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert* című konferencián.
- 13 ÖStA KA HKR Bd. 298, fol. 456r: „Esterhasi bitt und conferirung der Oberhauptmanschaft zu Papa” (1648. november).
- 14 Vö. MARTÍ Tibor, „*Dulce est pro patria mori*”: Az Esterházyak vitézi ethosza a XVII. században. [Megjelenés alatt.]

A dunántúli főkapitánytól – aki egyúttal a Kanizsa ellen vetett végek főkapitánya is volt – rendszeresen értesült a végvárok híreiről, a török mozgásáról és akcióiról;¹⁵ 1646 után – Batthyány Ádám itineráriumának tanúsága szerint – minden hónapban személyesen is találkoztak, gyakran iszogattak együtt, mulattak, „vígán voltak”.¹⁶ A fiatal főúr számára vonzó lehetett a hatalmas és jól szervezett Batthyány-udvar; az apósánál megismert (bécsi) udvari zenészeket is elhívta magához.¹⁷ Korai halála nyilván megakadályozta egy kiteljesedett és a Batthyány-udvarhoz hasonló udvartartás kialakításában. Megítélésünk szerint joggal következtethetünk arra, hogy a fennmaradt források mennyiségét tekintve egyedülálló módon dokumentált Batthyány-udvar egyfajta mintaszerppel bírt mind László gróf, mind mások számára.¹⁸

A két magyar főrendi familia, a Batthyányak és az Esterházyak a 17. század közepén már több évtizede szoros kapcsolatban álltak egymással; Batthyány Ádám gyakran találkozott a tehetséges fiatal nemeseket „maga köré gyűjtő” Esterházy Miklóssal, és a nádor halála után is egyértelműen az „esterházyisták” csoportjához állt közel.¹⁹ Takáts Sándor szerint Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva és Esterházyné Nyáry Krisztina nagyon jó kapcsolatot ápoltak, rendszeresen találkoztak és vendégül látták egymást udvaraikban.²⁰ A két család kapcsolatát tudatosan fűzte még szorosabbra Miklós nádor fiának, László grófnak házassága Batthyány Ádám leányával, Eleonórával.²¹ A már Miklós nádor idején kilátásba helyezett frigy megkötésére hosszas várakozás után került sor.²² A tragikusan rövid házasság éveit beárnyékol(hat)ta a gyermektelenség; több adat is arra utal, hogy László gróftól ez igencsak bántotta: felesége fürdőkúráit többször említi leve-

- 15 MARTÍ Tibor, *Két mágnás levelezése a XVII. század közepéről (Batthyány I. Ádám és Esterházy László) 1646–1652*. [Kézirat; előadás formájában elhangzott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelemtudományi Doktori Iskolája Élelmódtörténeti Műhelyének konferenciáján, Piliscsaba, 2006. november 10.]
- 16 Batthyány Ádám naplója (itineráriuma) az 1641, 1644–1648, 1650–1652. évekről: MOL P 1315, 2. cs., ff. 119–178.
- 17 KIRÁLY Péter, *Wolfgang Ebner és Wendelin Hueber levele Esterházy Lászlónak: Adalékok az Esterházy-zenetörténet egy kevésbé ismert időszakához*, Magyar Zene, 2001, 375–381.
- 18 Batthyány Ádám udvaráról: KOLTAI András, *Batthyány Ádám és udvara 1625–1659*, Bp., 1999. [PhD-értekezés kézírata.] Vö. *Magyar udvari rendtartás: Utasítások és rendeletek 1617–1708*, szerk. KOLTAI András, Bp., Osiris, 2001; KOLTAI András, BENDA Borbála: „Batthyány Ádám és familiárisai”. [Elektronikus adatbázis.]
- 19 Vö. PÉTER Katalin, *A magyar romlásnak századában*, Bp., Gondolat, 1975, 42–46; KOLTAI András, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban: Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)*, Korall, 2002/9, 55–78, ill. FUNDÁRKOVÁ Anna, *Egy királyi politikus és az erdélyi fejedelmi udvar a 17. század közepén: Pálffy Pál országbíró és nádor erdélyi kapcsolatai (1646–1653)*, Századok, 2008/4, 945.
- 20 TAKÁTS Sándor, *Régi magyar nagyasszonyok*, vál. és s. a. rend. RÉZ Pál, Bp., Corvina, 2003, 188.
- 21 Esterházy László 1650. február 6-án vette feleségül Batthyány Mária Eleonórárt. Vö. FEJES, *i. m.*, 141, és KOLTAI, *i. m.*, 2003, 117.
- 22 FEJES, *i. m.*, 124.

leiben. A bőkezűen javadalmazott orvos, Adam Werner szolgálatait valószínűsíthetően ezzel kapcsolatban (is) igénybe vették.²³ Türelmetlen, erős egyéniségű apósa kellemetlen megjegyzései sem eshettek jól Esterházy Lászlónak.²⁴

A fiatal pár kapcsolatáról keveset tudunk;²⁵ Batthyány Mária Eleonóra németül levelezett sokat utazó férjével. Udvarukról, hétköznapjaikról csupán néhány adat áll rendelkezésünkre: Batthyány Ádám gyermekei, Kristóf és Pál – soproni, illetve grazi tanulmányaik idején – többször meglátogatták a közeli Cinfalván (Czindorf) tartózkodó sógorukat, Esterházy Lászlót és nénjüket, Mária Eleonórát.²⁶

A kismartoni várkastély és uradalom helyzete Esterházy László idején

László gróf – tisztségei mellett – egyik legfontosabb feladata a hatalmas Esterházy-birtokok megtartása, visszaszerzése, zálogokból való kiváltása és az ezzel összefüggő hosszú, nemegyszer bonyodalmas pereknek a család érdekét szolgáló, sikeres megoldása volt. Apja a végrendeletében többek között, egyértelműen és határozottan a családi örökséget képező birtokok megőrzését és gyarapítását rendelte.²⁷

Batthyány Ádámmal ellentétben Esterházy László „itineráriuma” nem maradt ránk, leveleinek keltezése azonban egyértelműen árulkodik arról, hogy apjához hasonlóan gyakran tartózkodott Kismartonban, ami Fraknó mellett a család legértékesebb birtoka volt.²⁸ Arról, hogy az Esterházyak uradalmi között milyen nagy értéket képviselt a fraknói, illetve a kismartoni,²⁹ a ránk maradt összeírások tanúskodnak; az 1678-ban készült kimutatás adatai szerint a fraknói uradalom éves jövedelme 36 665 Ft, a kismartoni

23 Dr. Adam Wernerről és a neki adományozott birtokokról: August ERNST, *Die Grafschaft Forchtenstein = Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes*, III, *Der Verwaltungsbezirk Mattersburg*, I, *Allgemeiner Teil*, Eisenstadt, 1981, 282–283.

24 FEJES, *i. m.*, 141.

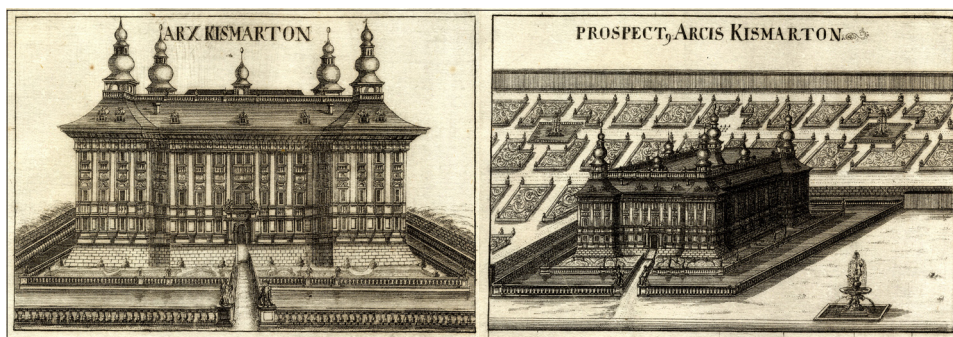
25 KOLTAI, *i. m.*, 1999, 288.

26 FAZEKAS István, *Batthyány I. Ádám és gyermekei = Gyermekek a kora újkori Magyarországon*, *i. m.*, 94, 99.

27 Esterházy Miklós végrendeletéről: Ladislaus TRIBER, *Das Testament des Palatins Graf Nikolaus Esterházy. Nachlaß eines frühneuzeitlichen Aufsteigers*, *Burgenländische Forschungen*, 1994, 433–454.

28 RADOS Jenő, *Magyar kastélyok*, előszó GEREVICH Tibor, 2003, 36. Esterházy László Batthyány Ádámhoz írt leveleinek több mint harmadát (75 db-ot) Kismartonból írta 1646 és 1652 között. A kb. 80%-ban fennmaradt levelezés unikális a 17. századi magyar főúri levelezések között. Esterházy László levelei Batthyány I. Ádámhoz: MOL P 1314, Missiles, Nr. 12.085–12.296. [A levelek feldolgozását és kiadását e cikk szerzője végzi.]

29 Az uradalmak 17. századi történetéről az osztrák szakirodalomban: *Allgemeine Landestopographie*, III, *i. m.*, passim.; a régebbi irodalomból: Rudolf KROYER, *Geschichte der Herrschaft Eisenstadt bis zum Jahre 1647*, Wien, 1954, 106. [Doktori értekezés kézírata.], illetve Hans PAUL *Geschichte der Herrschaft Eisenstadt unter den Esterházy (1648–1848)*, Wien, 1965, passim.; August ERNST, *Zur Enteignung österreichischer Grundbesitzer nach der Reinkorporierung der westungarischen Herrschaften (17. Jh.) = Festschrift für Alphons A. Barb*, Eisenstadt, 1966 (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 35), 327–364.

A Kismartoni kastély látképe két nézetből, 1680 körül. Matthias Greischer rézmetszete

uradalomé 25 860 Ft volt. Az összes többi uradalom ennél jóval kevesebb, így Lánzsér és Lakompak összesen 17 265 Ft, Léka 14 302 Ft, Keresztúr 7213 Ft, Köpcsény 11 347 Ft, Schwarzenbach 2085 Ft bevétellel bírt.³⁰ A birtokok pénzben kifejezett értékét az évi jövedelem 4, 5, vagy 6 %-os kamatszorzójának arányában adták meg. Külön felmérték és megbecsülték a várak és az azokban őrzött kincsek értékét, és a várakhoz tartozó uradalmak évi jövedelmét is. Az Esterházy Pál nádor idején készített összeírás adatai szerint a fraknoi és kismartoni várak önmagukban tekintett értéke 500–500 000 forint volt. A nádor javairól 1691-ben készült összeírás („Universorum bonorum palatinalium et rerum mobilium pretium”) Arx Frakno mellett 300 000, a Dominium Frakno mellett 500 000 forint értéket tüntet fel, míg Kismarton esetében még nagyobb értékeket, (Arx Kismarton) 350 000 forintot és (Dominium Kismarton) 500 000 forintot olvashatunk.³¹

Esterházy Miklós házasságai révén véghezvitt birtokszerzése jól ismertek. Átgon- dolt birtokpolitikája és tudatos vagyongyarapító tevékenysége következtében az Esterházy család a 17. század első felében a Magyar Királyság egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb nagybirtokos famíliájává vált. Első felesége Mágóchy Ferenc felső-magyarországi főkapitány özvegye, Dersffy Orsolya volt (†1618). Az ő révén örökségként hatalmas birtokok és stratégiai jelentőségű várak (köztük a legfontosabb, Munkács) jutottak a kezére. A megözvegyült Esterházy Miklós 1624-ben bedegi Nyáry Krisztinával lépett újabb házasságra. Ő az egyik leggazdagabb magyar arisztokrata család fiatalon elhunyt tagjának, Thurzó Imrének volt az özvegye; ezáltal a Thurzó-vagyon is a famíliára szállt. Amikor 1621 utolsó napján Bethlen és a Habsburgok Nikolsburgban megegyeztek a békekötés feltételeiben, az okmány azt is tartalmazta, hogy Erdély fejedelme megtarthatja

30 ZIMÁNYI Vera, *A nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténete a XVI. századtól 1767-ig, Századok*, 1972/1, 12. Az összeírást közli: ZIMÁNYI Vera, *Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert = Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts)*, Eisenstadt, 1998, 271.

31 ZIMÁNYI, *Die Hofhaltung und Lebensweise, i. m.*, 272–273. Vö. FÜLÖP Éva, *Az Esterházy család hercegi ága birtoklástörténete a hűbéri korszakban*, Limes/Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1995, 125–138.

az általa elfoglalt Munkács várát: vagyis Esterházy legfontosabb birtokát.³² A Bethlen Gábor követelését teljesítő áldozatért Esterházy kárpótlásként Fraknó és Kismarton birtokait kapta II. Ferdinándtól. Ezzel végeredményben a pillanatnyilag elszenvedett kár ellenére vagyonában és tekintélyében is gyarapodott.³³

A Lajta-hegység déli lejtőjén fekvő Kismarton³⁴ rendkívül előnyös földrajzi elhelyezkedéssel bír, hiszen voltaképp a kiváló piaclehetőséget biztosító nagymartoni kerülethez tartozik, amely a területének legnagyobb részét kitevő, a térség legfejlettebb uradalmának számító fraknói grófság mellett magában foglalta a számottevő iparral rendelkező Sopront és Bécsújhelyet. Sopron lakosságát a 16–17. században 4–5000, míg Bécsújhelyét a 15. században 5–8000, a 17. században viszont 3–4000 főre becsülik.³⁵ Mindkét város kiváló értékesítési lehetőséget jelentett a régió uradalmaiban élőknek, a Kismartont is érintő kereskedelmi útvonalak pedig lehetővé tették, hogy a város kivegye a részét a térség bor- és vaskereskedelméből.

Kismarton jogállását tekintve 1447-től 1647-ig zálogbirtok volt.³⁶ 1447-ben Habsburg Frigyes öccse, VI. Albert herceg Kismarton mellett Fraknó, Kabold, Lánzsér és Szarvkő zálogába jutott. „III. Frigyes császár 1463-ban azzal a feltétellel adta vissza a Szent Koronát Hunyadi Mátyásnak, ha a magyar uralkodó zálogon hagy nála hét nyugat-magyarországi uradalmat, közöttük Kismarton (Eisenstadt) és Kőszeg városát is.”³⁷ Ezek az 1491. évi pozsonyi békeszerződés alapján még a 17. század elején is az „Osztrák Háznak” voltak elzálogosítva, tehát Ausztriához tartoztak, és a földek osztrák nemesek kezében voltak; Kismarton a 17. század első felében az Alsó-Ausztriai Kamara kezelésében állt.³⁸ Több 17. századi magyar országgyűlés foglalkozott a birtokok „visszakebelezésével”. Végül a rendek nyomására a birtokok különböző időpontokban kerültek vissza a Magyar Királysághoz. Fraknó és Kabold 1626. január 19-én, Szarvkő és Kismarton 1647. szeptember 26-án, Borostyánkő és Kőszeg pedig 1647. szeptember 27-én került újból a

32 A nikolsburgi béke szövegének vonatkozó része: „Munkács várát valamennyi jószágaival és bármilyenemű tartozandóságaival ő felsége háromszázezer magyar forintig beírja és elzálogosítja a fejedelem úrnak s örökösének és utódainak valamint hagyatékosainak is, azon feltétel alatt, hogy magának a fejedelemnek életében még a tőkepénz lefizetésével se váltathassék vissza, az ő kimúltával pedig, az örökösöktől és utódoktól, vagy akiknek hagyományozni fogja, másképp ne, hanem csak a mondott háromszázezer magyar forint leolvasásával vétethessék el és váltathassék ki.” [SALAMON Ferenc, SZALAY László], *Galántai gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora*, I, 1582–1622, kiad. ESTERHÁZY Pál, Pest, 1863, 287–288.

33 CSAPODI Csaba, *Eszterházy Miklós nádor 1583–1645*, Bp., Franklin, [é. n.], (Magyar Életrajzok) 51.

34 Kismartonról: BARISKA István, *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647*, (Archivum Comitatus Castriferrei 2.), Szombathely, 2007, passim.; Franz HELM, *Das Porträt eines Bezirkes: Eisenstadt-Umgebung – Von den Alpen zum See*, ill. UŐ, *Freistadt Eisenstadt: Landeshauptstadt = Der Bezirk Eisenstadt-Umgebung im Wandel der Zeit*, Eisenstadt, 1998, 11–19, ill. 20–25. Történeti áttekintés: Leonhard PRICKLER, *Historisches über den Bezirk = uo.*, 40–51.

35 ZIMÁNYI, *i. m.*, 1972, 5.

36 BARISKA, *i. m.*, 2007.

37 *Uo.*, 11.

38 *Uo.*

Munkács látképe 1700 körül. Rézmetszet

Magyar Korona joghatósága alá.³⁹ A Magyar Királyságban élők – így az Esterházy család – történelmi jelentőséget tulajdonítottak az eseménynek. Erre utal Olasz-Kolozsvár István feljegyzése, aki korábban Esterházy László nevelője volt és Miklós nádor halála után egy ideig a fraknoi vár gondviselője is:⁴⁰ „[1647] 24. septembr jöt megh az Úr Eő Nga [László] Kysmartonbol Pál Ural eő Ngaval egiüth, 26. itt, esmég Kysmartonban ment Eő Nga, onét Rohoncra az nap, Ugian az napon Aták vissza magyar Országghoz Kismartont, a kit 5. Esztendő heian záz eghéz Eztendeigh Austriához birtak, az Teöbit is ugi mint Szarvkeöt, Keözeghet Borostiant. etc.”⁴¹

Amikor 1648-ban az elzálogított részeket Ausztria újra magához szerette volna venni, Kismarton polgármesterének, Paul Eisforthnak sikerült a várost 16 000 rajnai aranyforint és 3000 vödör bor (értéke 9000 aranyforint) ellenében kivásárolnia. Kismarton szabad királyi városi státuszát az 1649. évi 40. törvénycikk mondta ki; az uralkodó a várost az uradalommal együtt „az ország joghatósága alá helyezte”.⁴²

39 Vö. NAGY, *i. m.*, 191–192.

40 Olasz-Kolozsvár Istvánról: FEJES, *i. m.*, 1996, 129.

41 *Az Esterházy család és oldalágainak leírásához tartozó Oklevéltár*, *i. m.*, 211.

42 BARISKA, *i. m.*, 2007, 145.

Nádasdy Ferenc és Esterházy László

A Kismartonért sógorával, Nádasdy Ferencsel⁴³ folytatott per nemcsak az értékes, komoly jövedelmet biztosító uradalom birtoklásáért folyt; a pereskedés egyúttal a két család közötti hatalmi rivalizálás egyik megnyilvánulása is volt. A versengés nemcsak a vagyon és a birtokok szintjén zajlott, hanem a megyei politika síkján is. Ez szemléletesen megmutatkozik például a Sopron megyei alispáni hivatal betöltése körüli csatározásokban, amelyek során a főurak természetesen a saját familiáriskörüket támogatták.⁴⁴ A per jelentőségét világosabban megértjük, ha röviden áttekintjük Sopron vármegye birtokviszonyainak változását a 17. század első felében, a két család vonatkozásában.

A 17. századi Sopron vármegye az ország közepes nagyságú törvényhatóságai közé tartozott. A 16–17. század fordulóján a csonka (a Rábaköz ekkor nem szerepel az öszszeírásokban) vármegye legnagyobb birtokosa a Vas és Sopron vármegye főispánságát viselő gróf Nádasdy Ferenc volt, aki 1598-ban az adózó porták 30%-át (109 porta) birtokolta.⁴⁵ A hatalmi viszonyokban bekövetkező változás Esterházy Miklós dinamikus politikai karrierjéhez, birtokszerzéseire is kötődik. A végleges eltolódást jól tükrözi a nádor halála után fia, gróf Esterházy László Sopron megyei főispánsága idején készült, 1648. évi adóösszeírás; ekkor a megye adózó portáinak 32,7%-át birtokolta az Esterházy család, míg Nádasdy Ferenc csak a 19,2%-át.⁴⁶ Tehát sem Kismarton tulajdonjoga és a belőle származó jövedelem, sem pedig a fekvéséből (a bécsi udvarhoz való közelsége) származó előnye nem lehetett közömbös a felek számára. A per kimenetelének komoly tétje volt.

A kismartoni uradalom zálogbirtok volt, Esterházy Miklós kapta meg az uralkodótól 1622-ben a kamarának nyújtott kölcsönök fejében, valamint a Bethlen Gábornak átengedett munkácsi uradalom ellenében. A zálogos jogú uradalmak birtoklása „veszéllyel” járt, hiszen a birtok zálogösszegének kifizetésével a kamara, vagy annak átvállalásával egy másik hitelező, visszakérhette azokat.⁴⁷ A nádor halála után a szomszédos birtokok ura, Nádasdy Ferenc kísérletet tett az uradalom megszerzésére: „Nádasdy sietve Bécsbe utazott, ahol a kismartoni uradalomra 30 ezer forintot ráígért, és ebből 25 ezret már le is tett a kamarának. Az összeg fejében donációs levelet kért a birtokra”,⁴⁸ sőt nem sokkal ezután már Kismarton örökös urának nevezte magát. Kismarton Fraknóval együtt, a ná-

43 Nádasdy Ferenc (1621 k.–1671) Esterházy László sógora, 1655-től haláláig országbíró; a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolásakor kivégezték, birtokait elkobozták. Életére lásd MOHL Adolf, *Adatok Nádasdy Ferenc országbíró életéhez*, Századok, 1900; országbírói tevékenységéről: TOMA Katalin, *Nádasdy Ferenc országbírói tevékenysége*, Bp., 2006. [PhD-értekezés kézirat.]

44 DOMINKOVITS Péter, *Főúri familiárisok: Sopron vármegye alispánjai a 17. században = Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó, Bp., Balassi, 2005, 511–529.

45 DOMINKOVITS, *i. m.*, 2005, 514.

46 *Uo.*, 514. A Nádasdyak politikájáról, Sopron vármegyei befolyásukról és familiárisaikról legújabban: DOMINKOVITS Péter, *Tisztviselők, birtokosok, familiárisok: Vármegyei nemesség a Nyugat-Dunántúlon a 17. században*. [Elhangzott A nemesség a középkorban és a kora újkorban című konferencián, Xántus János Múzeum, Győr, 2009. május 22.]

47 FEJES, *i. m.*, 132.

48 *Uo.*, 130.

dor végakarata szerint, Esterházy László öröksége volt; az Esterházyak szemében tehát Nádasdy ügylete a nádor végrendeletének megsértését jelentette, így ellenlépéseikkel is a testamentum rendelkezéseinek megtartását kívánták elérni. Esterházy Lászlónak – Kismarton megtartása érdekében – súlyos összegeket kellett fizetnie a kamarának. Először 29 ezer forint kifizetését vállalta, ami azonban nem bizonyult elegendőnek, mivel Nádasdy egyre magasabb összeget ígért.⁴⁹ A helyzet végül egyezséggel oldódott meg: a két érdekelt fél Lippay György esztergomi érsek hívására 1646. július 19-én Pozsonyban találkozott, és papíron „atyafiságos egyesség” jött létre. Ennek értelmében László gróf kötelezte magát arra, hogy nővére, Nádasdyné hozománya fejében 60 ezer forintot átad a következő év Szent György napjáig. Nádasdy ígéretet tett arra, hogy minden egyéb követeléstől eláll. Kismarton ügye végül csak 1648 végére rendeződött, amikor a kamara Esterházy László ajánlatát fogadta el, és III. Ferdinánd (1637–1657) még az év szeptember 30-án örökjogi adománylevéllel erősítette meg az Esterházyak birtokjogát.⁵⁰ Esterházy László személyes szerepvállalása a kismartoni birtokperben tagadhatatlanul jelentős mértékben járult hozzá annak sikeréhez; még akkor is, ha tudjuk, hogy apja befolyásos támogatói, illetve rokonai – elsősorban Esterházy Farkas és Dániel – végig mellette álltak.⁵¹

Kismarton inkorporálása, vagyis a Magyar Királyságba való „bekebelezése” 1647-ben valósult meg, amikor az Esterházy család feje már László gróf volt. Az ő idejére esett Kismarton szabad királyi városi rangra emelése is (1648). A Kismarton történetét feldolgozó osztrák szakirodalom is megjegyzi, hogy Esterházy László gróf energikusan látott hozzá a királyi országrészhez csatolt uradalomnak a többi Esterházy-birtok közé való integrálásához.⁵² A város és az uradalom történetének ehhez a kétségkívül fontos, egyben érdekes részéhez újabb adatokat többek között a főúrnak Batthyány I. Ádámmal 1645-től haláláig folytatott levelezéséből nyerhetünk. A korszak főúri levelezései között szinte egyedülállóan terjedelmes és gazdag levelezés⁵³ számos szempont szerint, így a benne szóba kerülő birtokok témája mentén is vizsgálható.

49 Uo., 132.

50 Uo., 132–133.

51 A kismartoni birtokperéről: BUBICS Zsigmond, MERÉNYI Lajos, *Herceg Esterházy Pál nádor, 1635–1713*, Bp., 1895, 77–79, ill. FEJES, i. m., 1996, 130–133. A kismartoni birtokperre vonatkozóan az Udvari Kamara archívumában terjedelmes (német nyelvű) iratanyag maradt fenn (Hoffinanz Ungarn rote Nummer 174. Konv. 1646. január, fol. 103–293); a dokumentáció feldolgozásával a per eddig ismeretlen részleteire is fény derülhetne. A forrás pontos levéltári jelzetére Fazekas István hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton köszönök.

52 „Ladislaus Esterházy, der seinem Vater Nikolaus 1645 als Pfandherr der Herrschaft Eisenstadt nachgefolgt war, bemühte sich nunmehr energisch um die Übertragung derselben in sein Eigentum.” (Harald PRICKLER, *Eisenstadt im Überblick – Ein historisches Mosaik = Eisenstadt: Bausteine zur Geschichte: Anlässlich der 350-Jahrfeier der Freistadterhebung*, hrsg. von Harald PRICKLER, Johann SEEDOCH, Eisenstadt, 1998, 45.

53 A kb. 370 db levél szövegének és datálásának alapján valószínűsíthető, hogy az eredeti levelezés 80%-a maradt fenn a családi misszilis-gyűjteményekben.

Kismarton látképe 1680 körül. Matthias Greischer rézmetszete

A két főúr szoros kapcsolata még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, milyen gyakorisággal találkoztak személyesen. Batthyány Ádám itineráriuma az elsődleges forrás ebben a tekintetben.⁵⁴ A feljegyzések szerint az 1648-as, illetve az 1650–1652-ig terjedő években majdnem minden hónapban találkoztak. Rendszerint (az esetek döntő többségében) László kereste fel Ádámot Németújvárott vagy Rohoncon, de előfordult az is, hogy máshol, különböző események alkalmával találkoztak. Így például 1646. július 18-án Pozsonyban, amikor Batthyány Ádám Pálffy Pállal együtt – Esterházy László előzetes kérésének eleget téve – személyes jelenlétével igyekezett segíteni és előmozdítani Esterháznak a Nádasdy Ferencsel folytatott, Kismartont érintő birtokper sikerét.⁵⁵

A levelezés első részének legállandóbb s leghangsúlyosabb tárgyát László birtokügyi képezik. Miklós nádor 1645-ben bekövetkezett halálát követően Esterházy Lászlót több, megoldásra váró, az Esterházy-vagyont jelentős mértékben érintő nehézség nyomaszthatta. Őrá nehezedett apja elzálogított birtokainak kiváltása, és a birtokegyüttesek megtartása mellett testvérei megfelelő kiházasításának feladata is. A családot ugyancsak érzékenyen érintette Regéc elvesztése a linzi szerződés következtében, noha később II. Rákóczi György 160 ezer forintot fizetett a várért és az uradalomért az Ester-

54 Batthyány Ádám naplója (itineráriuma) az 1641, 1644–1648, 1650–1652. évekről: MOL P 1315, 2. cs., ff. 119–178.

55 Esterházy László Batthyány Ádámnak, MOL P 1314, Missiles, No 12.090, ill. 12.091. (Vö. FEJES, *i. m.*, 132.)

házyaknak.⁵⁶ László gróf leveleiben gyakran panaszkodik pénzügyi helyzetére. Amikor 1647 nyarán Batthyány Ádám török rabokat kínál neki megvásárlásra,⁵⁷ kénytelen azt elutasítani;⁵⁸ sőt, 1647. július 13-án kelt levelében, azon kívül, hogy említést tesz a győri püspöknek való tartozásáról, pénzt kér kölcsön Ádám gróftól, mert a kismartoni birtokért a kamarának (aktuálisan) kifizetendő 30 000 Ft-ból csak 25 000 Ft-ot tudott összegyűjteni.⁵⁹ A Történelmi Tár 1907. évi kötetében⁶⁰ pedig arra vonatkozó adat szerepel a Stájerországi Sankt Lambrecht-i bencés apátság levéltárának magyar vonatkozású anyagában, miszerint a pozsonyi káptalan hírül adja, hogy galántai Esterházy László gróf 1648. december 14-én 7333 aranydukát és 1 Gulden értékben Szelepcsényi nyitrai püspöknek elzálogosította a Sopron megyei [Szent]Margitta⁶¹ városát.

Lászlónak emellett apja elmaradt nádori fizetéséért is harcolnia kellett, ám az egyik legkomolyabb kihívás, amivel szembe kellett néznie, a sógorával, Nádasdy Ferencsel folytatott, már említett kismartoni birtokper volt.⁶² Jóllehet az idősebb, tapasztalt Esterházy-családtagok, Dániel és Farkas segítségére mindenben számíthatott, álláspontja kialakításában Batthyány Ádám szava is érezhetően nagy súllyal esett latba. Apja egykori barátjának tanácsait bizalommal fogadhatta, hiszen tudhatta, hogy Ádám grófnak mintegy másfél évtizeddel korábban szintén bonyodalmas pereskedést kellett folytatnia birtokai megszerzéséért.⁶³ Ádám gróf erre a párhuzamra utal is Lászlóhoz írt leveleiben. A következő levélrészlet Batthyány Ádám 1647. június 27-én írt leveléből származik: „A Kegyelmed levelét tegnap délben elvettem böcsöllettel, hogy mindjárt választ nem írtam reája, megbocsásson, volt bizonyos oka, hogy érsek uram⁶⁴ haragszik, s fenegetőszik, azt lássa az jó úr, de én nem látok az iránt semmi perikulomot, s jobb is, hogy ő haragodjék, hogy sem szánjon bennönket, de hogy ezután közit nem ártja hozzánk, ebben hazud, mert bár eddig se ártotta volna, hát eddig veszett volna Kegyelmed dolgának, de félek

56 Esterházy László levelének tanúsága szerint a pénz kifizetésére 1648 elején került sor: „Az Alföldre is most akarok szintén köldenem, az fejedelem [II. Rákóczi György] az pénzt leteszi, avval az defalcatioval [devalvációval], kit jól tud Kegyelmed, kívánják oda alá az én emberim, hogy bizonyos embert köldjek mindjárt alá, nagy 20 lovassal, egy társzekérrel, aki azt az Regéczi pénzt felhozza, nagy bajjal vagyok aziránt is, hogy embert oly hertelen nem kaphatok, abban is fáradok, hogy mentől hamarabb empediálhassam, minémő reverzálist kellek adnom” Esterházy László Batthyány Ádámnak, Fraknó, 1648. február 28. MOL P 1314, Missiles, No 12.131 (Vö. FEJES, *i. m.*, 1996, 135.)

57 Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21. MOL P 124, No 252.

58 Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1647. július 21. MOL P 1314, Missiles, No 12.103.

59 Esterházy László Batthyány Ádámhoz, [S. l.], 1647. július 13. MOL P 1314, Missiles No 12.102.

60 *A Stájerországi Sanktlambrecht-i bencés apátság levéltárának magyar vonatkozású részei: Regesta monasterii St. Lamberti O.S.B.*, III. kötet, 397 [az oklevél folyó száma], Történelmi Tár, 1907, 260.

61 Szent-Margareth: Szent-Margarétha vel Margitha aut Margitta, Margarethen (*Repertorium locorum...*, vulg. Joannes Lipszky, Budæ, 1808, 410.)

62 Lásd az 51. sz. jegyzetet.

63 Erről részletesen: KOLTAI András, *Egy nagyasszony özvegyen: Batthyányné Lobkovicz Poppel Éva és udvara = Nők a modernizálódó magyar társadalomban*, szerk. GYÁNI Gábor, SÉLLEI Nóra, Bp., 2005 (Artemisz Könyvek), 63–67; illetve ZSÁMBÉKY Monika, *Egy 17. századi grófnő életének tükré: Batthyány Erzsébet végrendelete*, Vasí Szemle, 1999, 246, 113. sz. jegyz.

64 Lippay György.

rajta, úgy jár rosszul azzal is miatta, mint Csaki⁶⁵ és az anyám⁶⁶ járt volt vele én miattam, ott is igen pökte az markát, de ugyan semmit nem vitt végre dolgában, mivel igazság kívölt jártak azok is, mint Nadasdi uram⁶⁷ mostan jár el dolgában, az testamentom invalidaczióban (érvénytelenítésében) is...”⁶⁸

Batthyány Ádámot – mint már édesapját, Batthyány (II.) Ferencet –, Esterházy Miklóssal való barátsága folytán hosszabb idő óta jó kapcsolat fűzte az Esterházyakhoz; a család elsőrendű bizalmasai közé tartozott. A fiatal László leveleiben a Batthyány Ádám iránt táplált bizalom megannyi tanújelével lehet találkozni; a fiatalember sokat adott a tapasztalt, bécsi udvari körökben is komoly tekintéllyel rendelkező főúr⁶⁹ szavára, aki – nyilván magáénak érezve a jó emlékezetű Miklós nádor gyermekeinek ügyét – sokszor észrevehető odaadással segítette tanácsaival, befolyásával a nehézkes birtokjogi ügyekkel viaskodó Esterházy Lászlót.⁷⁰ Adatokkal ugyan nem támasztható alá, de jogos feltételezésnek tűnik az, hogy Esterházy László – a korabeli főúri családok gyakorlatainak megfelelően – akár hosszabb időt is tölthetett a Batthyány-udvarban. Általános jelensége volt a 16–17. századi nemesi társadalomnak, hogy az udvartartás módját, a főúri életformát elsajátítandó, a nemesifjak huzamosabb ideig különböző udvarokban tartózkodtak.⁷¹

65 (Id.) gróf Csáky László országbíró, Batthyány I. Ádám sógora.

66 Batthyány I. Ádám édesanyja Lobkowitz Poppel Éva. Poppel Éváról: TAKÁTS Sándor, *Zrínyi Miklós nevelőanyja*, Bp., Franklin, 1917; Uő, *Régi magyar nagyasszonyok*, vál. és s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Corvina, 2003², 169–197; „*Im küttem én orvosságot*”: *Lobkowitz Poppel Éva levelezése, 1622–1640*, s. a. r., bev. KINCSES Katalin, Bp., 1993 (Régi Magyar Történelmi Források, 3); KOLTAI András, *Lobkowitz Poppel Éva végrendelete 1640-ből*, Irodalomismeret, 1996/1–2, 56–64; KINCSES Katalin Mária, *Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Éva özvegyi évei = Nők a magyar történelemben*, összeáll. R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., Zrínyi, 64–84; KOLTAI, i. m., 2005, 57–84.

67 Nádasdy Ferenc (1625 k.–1671). Lásd a 43. sz. jegyzetet.

68 Az idézet folytatása: „...nem látok semmi módot ez országokat vesz[ni], s nehéz aztot [egyező]ségre vinni, s ötven ezer forint meg hadása, és eöt[?] [több mint?] jó volna, ha azzal mindenik tollálatnának de [én] is azokban az hiszemekben vagyok eziránt az mint Kegyelmed írta, mivel fel indolt Nadasdi uram ipája, s maga sem bír azzal, hanem hadjok abban jó öcsém, csak még kárával oldja azt meg, had' pöröljen csak” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1647. június 27. MOL P 124, No 250).

69 Batthyány I. Ádám pályájáról a bécsi udvarban, ill. udvari kapcsolatairól: KOLTAI András, *Komédia és diskurzus: Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról (1635–1641)*, Levéltári Közlemények, 2001/1–2, 77–94, illetve Uő, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban: Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)*, Korall, 2002/9, 55–78.

70 Batthyány Ádám megértéssel viseltetett az ifjú gróf gondjai iránt; László egyik panaszos hangú levelére írja: „mit írjon Kegyelmed maga állapotjáról, s az pénzszerzésről, értem, s kin szívem szerint is búsoltam, hogy annyi galibái tanálkoztanak, s némelyek is, hogy szavokat meg nem állják, bizony nem illik jó sekretárius uramhoz, de jó az Isten, jobban áldja meg az Kegyelmed számára, de ez az mostani világ ily állapattal szokott járni. Ha mi jó tanácsot tudunk adni, szívem szerént megcselekedném”. (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1648. dec. 2., MOL P 124, No 273).

71 A főnemesi ifjak udvari neveléséről: KOLTAI András, *Az udvari „iskola” szintjei* = K. A., *Batthyány Ádám és udvara*, i. m., 137–142.

Kismarton inkorporálását követően Esterházy Lászlóra hárult az uradalom magas színvonalú és hatékonyan működő birtokigazgatási szervezetének kiépítése, a többi Esterházy-birtok közé való betagozódásának megvalósítása. A fiatalon a vezekényi csatában hősi halált halt grófnak ehhez kevés idő állt rendelkezésére. Apósának, Batthyány I. Ádámnak iratai között maradt fenn a kismartoni várkastély egy 1653. január 18-án kelt inventáriuma. A rövid összeírás Esterházy Eleonóra özvegyiségének idején⁷² írja le a kastély szobáinak berendezését, bútorait. Az inventárium különlegességét keletkezésének időpontja adja: a kastély tárgyait leíró forrásról az Esterházy Pál idején történt átépítést (1663–1672) megelőzően a Kismartonra vonatkozó osztrák szakirodalom⁷³ sem tesz említést. Figyelemreméltó, hogy a fiatal özvegynek jutott vár- és birtokrész ügyeit apja, Batthyány Ádám intézte; befolyását és szerepét jelzi, hogy a kismartoni tiszttartónak, Wukovicz Jánosnak adott utasításon és a vele folytatott levelezésen kívül az értékes inventárium is a levéltárában maradt fenn.⁷⁴

**Esterházy Lászlóné Batthyány Eleonóra által Kismartonban örökölt házak leltára,
1653. jan. 18.⁷⁵ MOL, Batthyány cs. levéltára, Körmentdi központi igazgatóság
(P 1322), Inventáriumok, 138. sz. (112. csomóban)**

[fol. 297]	Item más két ablakhely, de nincs ablakja.	
Anno 1653, die 18 Januarii		
Az Tekéntetes és Nagyságos grófné Mária Eleonóra Battyáni Asszony ő Nagysága részére jutott házakban, az kismartoni várban, az minémű mindenféle partéka vagyon, annak assignatiója: ⁷⁶	Az ebédlő palotában	
	Pléhes ajtó –	No. 2
	Az falon környül kárpit darab	No. 7
	Öveges ablak –	No. 3
	Kerek asztal –	No. 1
	Más hosszas asztal –	No. 1
	Kicsin asztalocska	No. 1
	Egyes szék ⁸¹	No. 15
	Hosszú szék	No. 2
	Az falon kép	No. 2
	Zöld kályhas kemence	No. 1
	Pohárszéknek való almárium, kettős	
	Az fölsőn pléh vagyon, az alsón nincs.	
Pro primo: Az kapu felől egy grádicson ⁷⁷ köll fölmenni, az házaknak az második quántitásában. ⁷⁸		
Ezen fölmenvén vagyon egy kis folyosócska.		
Ezen belől ⁷⁹ egy pitvar ⁸⁰ az palota előtt. Itt vagyon egy öveges ablak.		

- 72 Esterházy László feleségének özvegységéről: KOLTAI, *Batthyány Ádám és udvara, i. m.*, 288–290.
- 73 Gottfried HOLZSCHUH, *Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt = Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten und Mäzene*, Eisenstadt, 1995, 144–155 (Burgenländische Forschungen Sonderband XVI); *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust*, Bearb. v. André CSATKAI, Dagobert FREY, Wien, 1932, 55–80. (Österreichische Kunsttopographie, 24).
- 74 A forrásokat idézi: KOLTAI András, *Batthyány Ádám és udvara, i. m.*, 1999, 288–289.
- 75 A forrást mai központozással, a rövidítéseket jelzés nélkül feloldva, de a régies hangzást megtartva írtam át. Az összeírás eredeti, kolumnális formáját követem, a sorokat nagybetűvel kezdem.
- 76 Assignatio: kijelölés, kiosztás (itt: összeírás).
- 77 Grádic = lépcső.
- 78 Emeleten.
- 79 Értsd: ebből nyílik.
- 80 Pitvar: előszoba, előtér. Tájékanént tornác értelemben is használták.
- 81 Együlékes.

Az palotán belől, az audientia házban ⁸²		az egyik márványkő	
Az palotából nyílik pléhes ajtó	No. 1	Egy fekete hebanum faágy	
Zöld kemence	No. 1	Zöld bársony sellye szék	No. 2
Öveges ablak	No. 2	Varrott szék	No. 2
Az falon kép	No. 8	Bőrös szék	No. 1
Asztal	No. 1		
Az asztalon tarka selyemszőnyeg	No. 1	[fol. 299]	
		Az külső harmadik házban	
[fol. 298]		Varrott szék	No. 2
Tarka selyemkárpit, darab	No. [!] 6	Bőr sellye szék	No. 2
Sellye szék ⁸³	No. 5	Fa szék	No. 3
Az asztalon álló kalamáris, ⁸⁴ alá kerekded tarka aranyas bőr		Ezen kimenéven vagyon egy kis pitvar ⁹⁰ , onnét nyílik az Asszony ő Nagysága tárháza.	
Pöcsételés alá való törsök ⁸⁵			
Az audientia házon belől, az kis háló házacskában		Azon belől az fraucimerek pitvara.	
Pléhes ajtó	No. 3	Ezen belől az fraucimerek háza.	
Öveges ablak	No. 1	Ebben pléhes ajtó	No. 2
Zöld kis kemencéske	No. 1	Ágy	No. 3
Asztal	No. 1	Zöld kemence	No. 1
Varrott sellye szék	No. 2	Öveges ablak	No. 2
Ezüstös bőr kárpit, darab	No. 2	Asztal	No. 1
Fekete hebanum ⁸⁶ faágy	No. 1	Bársony szék	No. 1
Vörös bársony matrac	No. 1	Varrott szék	No. 2
Tarka párna vászonyból	No. 1	Fa szék	No. 4
Polc, darab [!]	No. 5	Az falon kép	No. 5
Ezen belől egy kis bótocska ⁸⁷		Ezen belől egy kamora	
Ezen belől egy hosszú kamara		Ebben asztal	No. 2
Ebben bőrös sellye szék	No. 6	Ágy	No. 1
Egy kis asztal		Szék	No. 1
Öveges ablak –	No. 3		
Egy hosszú tábla ⁸⁸		Az kis konyha előtt való pitvar	
Az Úr háló házacskáján által ⁸⁹		Egy öreg tálos ⁹¹	
az Asszony ő Nagysága házai	No. 3	Egy hitván láda	
Ajtó pléhes	No. 5	Innét egy kis konyha	
Zöld kemence	No. 2	Egy pléhes ajtó, egymás ⁹² konyha szerszámával együtt ⁹³	
Öveges ablak	No. 4		
Az legbelső házban asztal	No. 3,		

82 Fogadószoba.

83 Alacsony, párnázott, kényelmes karosszék.

84 Tintatartó.

85 Törsök: feltehetőleg a pecsételést elősegítő alátét.

86 Ébenfa.

87 Boltozott, boltíves helyiség.

88 Hosszú, téglalap alakú asztalra vagy ablakra utalhat

89 Értsd: a férje hálósobáján túl.

90 Értsd: előszoba, átjáró, amelyből ajtó nyílik.

91 Tálaló, tálaló szekrény.

92 Értsd: egy s más

93 Felszerelésével együtt.

Ezen túl egy pitvar, onnét nyílik az kápolna, abban egy más ⁹⁴ hozzá való eszköz.		vagyon egy pitvar, üres.	
Az kápolna mellett való házakban		Ezen belől egy ház, az kiben az páterek laktak	
Ajtó, pléhes	No. 6	Asztal	No. 2
Öveg ablak	No. 4		
Asztal	No. 1	[fol. 301]	
Ágy	No. 2	Ágy	No. 1
Zöld kemence	No. 1	Az falon kép	No. 3
		Szék	No. 3
[fol. 300]		Ablak, öveges	No. 3
Ezekből az házból nyílik az kiskert Innét az grádicson fölmenvén az fölső quantításban vagyon egy lisztes ház hat szökrönyével együtt.		Ez mellett egy kis házacska, üres. egy öveg ablak, ajtó pléhes	No. 1
Ez előtt két pitvar.		Ezen belől egy szenes ház, az melynek az pallása füstös	
Abban egy lectika ⁹⁵ és egy hosszú szék.		Ebben ajtó	No. 2
Ezen belől egy ház.		Öveg ablak	No. 2
Ebben pléhes ajtó vagyon	No. 3	Egy kis asztal székevel együtt.	
Az háznak az pallása szépen megírott füstékkal. ⁹⁶			
Ágy	No. 3	Az szenes házon belől egy kis pitvar.	
Asztal	No. 1		
Bársony szék	No. 1	Az melyből egy kis grádicson vagyon alá, az asszony házában.	
Bőr szék	No. 1	Item más grádicson föl az toronyban.	
Fa szék	No. 5		
Zöld kemence	No. 1	Az alsó quantításban, az kút mellett való szegletben egy kamra, fát tartanak benne.	
Öveges ablak	No. 2		
Az falon két címeres kép			
Item egy kis kép			
Ezen túl egy üres pitvar, ebben öveges ablak	No. 2	Ez mellett kasznár ⁹⁷ ház	
Ezen túl az étkefogók szállása		Ebben egy asztalocska	
Ágy	No. 3	Kenyérnek való polc.	
Asztal	No. 1	Szék	No. 3
Szék	No. 4	Egy vörös kemence	
Paraszt kemence, rossz	No. 1	Egy ablak, öveges	
Öveges ablak	No. 2		
Ajtó, rossz	No. 2	Ez előtt egy pitvar, ebben vagyon két ⁹⁸ sütökemence.	
		Ebből nyílik az sütő ház	
Ezen előtt egy kis rossz(?) pitvar		Ebben egy rossz asztal	
		Kenyérsütnyi [!] való válú ⁹⁹	
Az kapu közül egy kerengő grádicson fölmenvén az fölső quantításnak az külső részére,		Egy vörös kemence	
		Öveg ablak	No. 2

94 Egy s más.

95 Helyesen: lectica, hordszék, gyaloghintó.

96 Értsd: szépen festett famennyezetes helyiség.

97 Uradalmi tisztviselő.

98 Az „egy” áthúzva, javítva: „két”.

99 Kenyérdagasztó teknő.

[fol. 302]

Az tisztartó ház

Ebben pléhes ajtó

Öveg ablak

Asztal

Egy zöld kemence

Falban való két kis almárium

Ez mellett az szegletben egy

kis boltocska¹⁰⁰

Item ezen túl az kapu felé,
az asszony ő Nagysága háza alatt
egy sáfár¹⁰¹ ház.

Ebben egy deszkás rekesztés¹⁰²

Item ez mellett az öreg konyha¹⁰³

Ezen belől szakácsok háza,

Asztalostul, kemencéstül és ablakostul.

No. 3

No. 2

No. 2

Pincék

Az tisztartó ház előtt,

balog kéz¹⁰⁴ felől egy pince tele borral.

Item az tisztartó házon túl
való kis boltocskán is túl, az
kapu felől egy dupla pince
teli borral és ecettel.

Az kapu-közbül nílrik egy hosszú
darabont¹⁰⁵ ház, de közös.

Ezen belől lovázmester háza

Ebben egy asztal

Ágy

Zöld kemence

Egy pléhes almárium

Ezen belől egy pitvar

Item öveges ablak

No. 2

No. 1

No. 2

Tibor Martí

**DAS LEBEN IM SCHLOSS EISENSTADT
IN DER MITTE DES 17. JAHRHUNDERTS
ANHAND EINES INVENTARS AUS DEM JAHRE 1653**

Ende August des Jahres 1652 wurden die Mauern des Schlosses Eisenstadt in tiefe Trauer versetzt. Der Herr des Hauses fiel in der Schlacht Vezekény neben vier anderen Esterhazys, ohne einen Nachkommen zu hinterlassen. Nach diesem tragischen Ereignis wurde Ladislaus Esterházy, Obergespan des Komitates Ödenburg, Hauptmann der Festung Pápa, königlicher Kämmerer, Ritter des goldenen Sporns, in der denkwürdigsten Trauerfeier des 17. Jahrhunderts von seiner Familie beigesetzt. Magnaten, Familienangehörige, Verwandten und Bekannte wurden nach dem unerwarteten Tod des damaligen Oberhauptes der Familie Esterházy tief entsetzt. Der Herr Ladislaus hatte auch bei dem Feind ein großes Ansehen. Aus den Daten des Briefwechsels des jungen Aristokraten wird ein lebensfreudiger, den militärischen und hochadeligen Ruhm mit Taten bewiesenen, das Testament seines Vaters, die familiäre Tradition und das Erbe sorgfältig und

100 Boltozott kis helyiség.

101 Uradalmi tisztviselő, általában az uraság konyhájának ellátásáért felel.

102 Deszkával elrekesztett rész.

103 Értsd: nagy konyha.

104 Bal kéz.

105 Gyalogos katona.

tapfer verteidigender, aber wegen seines jungen Alters auf die Hilfe und Ratschläge der älteren Familienangehörigen gewiesener junger Magnat ersichtlich. In den Schriften des Schwiegervaters des Grafen Ladislaus, Adam I. Batthyány ist ein Inventar des Schlosses Eisenstadt, aus 18. Januar 1653 erhalten geblieben. Die kurze Liste inventarisiert die Einrichtung und Möblierung der Räume des Schlosses. Die Besonderheit dieses Inventars liegt in seinem Entstehungsdatum: die erste Phase des barocken Umbau des Schlosses Eisenstadt wird (auch) in der (österreichischen) Heimatforschung kaum behandelt. Neben der Veröffentlichung dieser Quelle verwendet die Studie auch den Briefwechsel des Verwalters Johann Wukovicz mit Adam I. Batthyány (1653–1655): die Briefe des Verwalter beleuchten den Einfluss des Grafen Batthyány auf die Angelegenheiten in Eisenstadt nach dem Tod seines Schwiegersohnes.